

Van garens spinnen tot speciaal ondergoed

Vroeger sponnen Gouvenaars garen uit hennep en vlas. Jonge meisje vlochten de lonten voor kaarsen. Op de touwbanen waren kinderen 'de klos' of ze werkten als 'raddraaiers'.

Er werden visnetten en canvaszeilen voor schepen gemaakt. Tot de stoomboot daar verandering in bracht.

Door het schone Goudse grachtenwater ontstonden er wasserijen en familiebedrijven waar linnen werd gebleekt.

De stoommachine maakte de wasserijen nog groter: 'doe de was de deur uit'. Later zorgde de komst van de elektrische wasmachine ervoor dat 'een kind de was kan doen' en de wasserijen verdwenen.

Samenvatting garens

1. In de Middeleeuwen was er een bier- en lakenindustrie (wol) in Gouda.
2. Bijna alle scheepvaart kwam door Gouda. Uit Vlaanderen werd vlas meegenomen.
3. De scheepvaart had behoefte aan zeilen en touw van hennep.
4. Hennep groeide goed op de drassige en bemeste akkertjes bij de boerderijen rondom de stad. In Gouda werd van hennep touw, visgaren, zeilen en olie gemaakt.
5. Olieslagers persten olie uit de zaden voor lampolie, zeep en kaarsenvet.
6. Spinnerijen en touwbanen verwerkten de vezels van hennep en vlas tot garens voor touwen. De klein-garen fabrieken maakten lonten en visnetten
7. Concurrentie uit het buitenland leidde tot de oprichting van de Goudsche Mechanische Garens spinnerij
8. De arbeidsomstandigheden met kinderarbeid en lange dagen waren triest.
9. Door de komst van stoomschepen, katoen en elektriciteit verdween de garenindustrie.
10. Het maken van zeilen, touwen, textiel en confectie ging door tot ongeveer 1970. Nu is alle productie verdwenen uit de stad.

Garens van hennep en vlas – lokken & lint

Garen en touw werden van planten gemaakt. De planten - vlas en hennep - kwamen uit de waarden rondom Gouda en met de schepen uit Vlaanderen.

Hennep leverde vezels, houtsnippers en zaden. De hennepplant wordt in honderd dagen ongeveer 2,5 meter hoog en doet het vooral goed op de vochtige kleigrond achter dijken.

Vlas wordt in april gezaaid, bloeit in juni en in wordt in juli geoogst. Vlas wordt een meter hoog. Vlas levert een fijnere vezel dan hennep. Vlas werd verwerkt tot garens en gebruikt voor het weven van linnen. De gelige linnen lakens moesten eerst nog worden gebleekt in de Goudse blekerijen.

Van hennepvezels werden garens gemaakt voor touwen, kabels, netten en canvas (dek)zeilen.

Olie

Na de oogst werden eerst de zaden verzameld en in een olieslagerij geperst tot olie. Lijnzaadolie (van vlas) en hennepolie werden gebruikt bij het maken van zeep, lampolie, olieverf en om ongeverfd hout en visnetten te beschermen.

Hoe?

De verwerking van vlas en hennep ging op een zelfde manier.

1. **Roten:** om de vezels uit de plantenstengels los te weken werden de stengels van september tot oktober nat gehouden: het roten. Dat stonk enorm.
2. **Beuken / braken:** na het roten werden de stengels in een molen gebeukt om de vezels los te beuken van de 'schors'. Lang gebeurde dat in de volmolen, de waterradmolen bij Punt / Veerstal, totdat de wateroverlast in de stad en noordelijker in Boskoop te groot werd.
3. **Hekelen:** na het beuken kwam het hekelen, het uitkammen van de houtige restjes door de vezels '*over een kam te scheren*'.
4. Draden **spinnen** gebeurde eerst op de boerderij, maar later in de stad. In het Spinhuis (de vrouwengevangenis) en in garens spinnerijen werden draden van hennep- en vlaswol garens gesponnen op een spinnewiel.
5. Korte vezels (de lokken) werden gebruikt voor touw en scheepskabels, de lange vezels (het lint) leverden het fijnste garen op en werden in kleingarenfabrieken verwerkt.
6. Weven is het vervlechten van horizontale en verticale garens tot textiel.
7. Lonten zijn gevlochten garens. Er was geen kanon van de Admiraliteit of de Verenigde Oost-Indische Compagnie (VOC) of er zat een Gouds lont in. Ook de kaarsenindustrie had kilometers lont nodig.

8. Op de touwbaan of lijnbaan werden de garens in elkaar gedraaid tot allerlei diktes touw. Hennepgarens waren er voor schoenmakers, boekbinders, kabels, visnetten en voor het maken van canvaszeilen voor zeilschepen.
9. Gouda had ook een aantal visnettenfabriekjes.
10. Hennepwol op de sloopstimmerwerf. Breeuwen was een ambacht om houten schepen waterdicht te maken. Met teer bewerkt hennepwol werd met beitels tussen de kieren van het schip geslagen. Breeuwen ofwel kalefateren was zwaar werk.

Touw en Garen

Touwslagerijen waren een belangrijke bedrijfstak. De touwbanen waren langgerekt en lagen daarom langs de stadsmuur. Later waren er ook lijnbanen buiten de Fluwelensingel, de Blekerssingel, de Kattensingel, het Jaagpad, de Wachtelstraat en de Lazaruskade. Aan de overkant van het Jaagpad aan de Wachtelstraat had Ary de Koster een garenfabriekje.

In Museum Gouda hangt het schilderij van Joris Herst met de kleingarenbaan van H. Braat (of De Koster) in Gouda aan de Kromme Gouwe Onder de Boompjes.

Kinderarbeid

Door de industriële revolutie ontstond er kinderarbeid waar kinderen niet meer in gezinsverband werkten, maar arbeid verrichtten voor een baas die ze niet kenden. Er was veel kinderarbeid, tot wel 50% van het aantal arbeiders. Kinderen werkten niet als hulpje, maar werden als volwaardige krachten beschouwd en moesten even hard werken als volwassen arbeiders. Ze waren goedkope krachten, lenig en gemakkelijk te disciplineren.

In 1855 werkten er ongeveer 500 mannen en jongens en 350 meisjes. Vrouwen werkten er nauwelijks. Omdat touwbanen in de open lucht lagen, werd er in de wintermaanden acht of tien uur per dag gewerkt, maar in de zomer werd de werkdag verlengd tot dertien of veertien uur.

In 1871 werkten 758 kinderen in de garen- en touwbedrijven. Meestal als raddraaier of aan de klos. Het kindernetje van Van Houten uit 1874 verbodt kinderarbeid onder de twaalf jaar. Maar een jaar later werkten er nog steeds honderd jonge kinderen in deze bedrijfstak. Omdat er weinig toezicht gehouden werd kwam pas na de invoering van de leerplicht in 1901 echt een einde aan de kinderarbeid.

Touwslagers waren arm, in 1896 werden nog tien Goudse touwslagers naar de strafkolonie Veenhuizen gestuurd. De laatste Goudse touwslagerijen verdwenen aan het begin van de twintigste eeuw.

Kleingarenfabrieken

De kleingarenspinnerijen in Gouda ontstonden later dan de touwslagerijen en hebben het langer uitgehouden omdat de garens spinners minder afhankelijk waren van de scheepvaart.

De lijnbanen van de kleingarenspinners waren korter dan die van de touwslagers. Rond 1850 waren er bijna twintig kleingarenfabriekjes in Gouda. Ook werd het spinnen uitbesteed aan thuiswerkers en het Spinhuis, de vrouwengevangenis. Mensen verdienden er een karig loon mee. Na 1861 maakte de GMG Goudsche Machinale Garens spinnerij op een goedkopere manier eendraadsgaren.

- Kleingarenfabrikant Abraham Lafeber was in 1849 de veroorzaker van een sociaal conflict in Gouda: *"De bestraffing van een jonge knecht door kleingarenfabrikant Lafeber gaf aanleiding tot enige ongeregelheden. Honderden mensen verzamelden zich voor Lafebers woning aan de Varkenmarkt. Zijn zoon werd achtervolgd en kon het vege lijf redden door een winkel in te vluchten. De politie, versterkt door de nachtwacht en het garnizoen, greep hard in en joeg de menigte uiteen."* (bron: **Duizend jaar Gouda, hoofdstuk 17, R. van der Wal, Hilversum 2002**).

Dat er soms veel geld te verdienen viel met garens bleek toen Koos Catz, een van de oprichters van de Goudsche Machinale Garens spinnerij, in 1851 trouwde met Ludewina Moolenaar. Koos had meer dan 21.000 gulden (±€ 260.000) en Ludewina meer dan 56.000 gulden (±€ 690.000).

GMG Goudsche Machinale Garens spinnerij

In 1861 richtten vijf garenfabrikanten voor verdere verwerking in hun eigen fabriekjes de Goudse Machinale Garens spinnerij op. De concurrentie van goedkoper eendraadsgaren uit andere landen konden de kleine garens spinnerijen in Gouda niet langer aan.

De Goudse Machinale Garens spinnerij maakte op een goedkopere manier eendraadsgaren. Dit halfproduct werd aan de kleingarenfabrikanten (de oprichters en kanten) geleverd voor verdere verwerking.

De fabriek groeide en er ontstond een aaneenschakeling van gebouwen. Bij de start werkten er 170 arbeiders, waarvan bijna tachtig kinderen. Het Kinderwetje

van Van Houten (1874) was een tegenslag waardoor veel garenfabrikanten (klanten van GMG) stopten.

De vraag naar touw, kabels en (dek)zeilen nam verder af toen er meer stoomschepen kwamen. De visserij schakelde over van hennepnetten naar katoenen netten waardoor de Goudse garendindustrie nog verder in verval raakte. Ook de Machinale Garensponnerij zag de omzet teruglopen.

Arbeidsomstandigheden

- Predikant Craandijk bezocht de garensponnerij in 1875 en schrok van het lawaai en het stof: *'Gij moet u voorbereiden op een oorverdoovend geraas en op wolken van stof, die u in neus en mond zullen dringen en zich hechten aan uw kleederen'*. In 1887 klaagden ook de mensen in de Heerenstraat in Korte Akkeren steen en been over het stof van de spinnerij.

Bij de arbeiders was de Garensponnerij niet populair. De lonen waren laag, de werkomstandigheden slecht door het stof en lawaai. De mannen verdienden in 1880 gemiddeld 14 gulden [$\pm$ €165] en de vrouwen 5 gulden [$\pm$ €59] per week. Daarvoor moesten ze 's zomers 72 uur en 's winters 60 uur werken. Rond 1890 schommelde de huur van een woning tussen de f 1,50 en f 1,80 per week, omgerekend $\pm$ €26.

Lid zijn van een vakbond was verboden en de bazen deelden snel boetes uit. In 1896 staakten de arbeiders van de GMG voor hoger loon, maar de staking moest al na acht dagen worden opgeven omdat de stakingskas leeg was. De eisen van vakbond werden gedeeltelijk ingewilligd, de lonen werden verhoogd, maar het stukwerkstarief verlaagd waardoor de arbeiders minder overhielden dan vóór de staking.

In 1916 ging de oude fabriekshal bij een enorme brand in vlammen op. Vlak voor de brand werd het huidige fabrieksgebouw gebouwd waar 400 mensen werkten. De Garensponnerij kampte in september 1916 met een tekort aan buitenlands vlas en moest 250 arbeiders naar huis sturen. Experimenten met in Nederland verbouwd vlas mislukten.

In de Garensponnerij werkten in 1930 354 mensen, 63 mannen & 90 jongens en 111 vrouwen & 90 meisjes.

In 1935 werd de nettenfabriek J. Kortenoever overgenomen door de Garensponnerij.

Tussen 1950 en 1965 had de Garensponnerij nog een korte bloeiperiode. Er werkten toen 300 mensen. Na 1965 probeerde men de productie van kunststofgarens voor de tapijtindustrie, maar dat werd geen succes, met als gevolg dat het bedrijf moest inkrimpen. In 1981 vertrok het met nog maar tien man personeel naar Waddinxveen.

De gemeente Gouda kocht het complex in de jaren zeventig en vestigde er een sociaal-cultureel centrum voor de wijk Korte Akkeren. Het *Cultuurhuis Garensponnerij* is gerenoveerd en sinds mei 2014 worden er zalen, studio's en lokalen verhuurd aan het Jeugdtheaterhuis, StudioGonz en het Netwerk Amateurkunst.

Nettenfabriek H.C. en J. Kortenoever / N.V. Goudsche Machine Garen-, en Nettenfabriek

De visserij was overgeschakeld van hennepnetten naar katoenen netten. Toch werd in 1898 nog de nettenfabriek J. Kortenoever opgezet aan de Lazaruskade 16.

De familie Kortenoever woonde naast het bedrijf dat in de loop van de tijd werd uitgebreid met een fabrieksgebouw, privaatgebouwtje, magazijn en een loods.

In 1930 was het de op een na grootste nettenfabriek van het land, er werkten 112 mensen, 15 mannen & 25 jongens en 44 vrouwen & 28 meisjes.

Het bedrijf werd in 1935 overgenomen door de Garensponnerij. In 1936 trok de meubelfabriek van de firma Koole & Vis in het gebouw. Koole & Vis maakte onder meer nachtkastjes.

KAARSENPIITEN

Pittenfabriek H.G.W. Koning / NV Textiel Industrie Gouda

Aan de Wachtelstraat stond in 1867 de Garen- & Pittenfabriek H.G.W. Koning in Gouda. Ook genoemd als "De Vlechterij van Kaarsenpitten". Het bedrijf maakte dertig jaar lang de gevlochten lonten voor de kaarsenfabriek.

Vlak voor het kindernetje van Van Houten (1874) werkten er 45 meisjes voor een weekloon van twee gulden [$\pm$ €23]. Er stonden twee stoommachines.

- In 1881 stond er een kleine advertentie in de krant waarin: "*de gezamenlijke meisjes van de pittenfabriek van den heer Koning betuigen hunnen innigen dank voor de milde gift hen heden geschonken*".

De kaarsenfabriek zette in 1898 een eigen pittenvlechterij op die het werk overnam van de kaarsenpittenfabriek van Koning.

Het bedrijf van Koning veranderde in de NV Textiel Industrie Gouda aan de Turfsingel, maar verdween na een paar jaren.

Stearine Kaarsenfabriek & pitten

In de lawaaiige pitfabriek van de kaarsenfabriek werden de garens gebundeld en daarna machinaal ineengevlochten.

Zelf snuitende kaarsen

De pit werd eerst gemaakt van getwijnde katoendraden, waarvan het verkoolde uiteinde van tijd tot tijd moest worden afgeknipt (gesnoten).

Het vlechten van de pit werd later zo gedaan dat de pit tijdens het branden naar één kant ombuigt en daardoor in het buitenste deel van de vlam verbrandt. De pit wordt daardoor op lengte gehouden. De zelf snuitende kaarsen.

In 1965 werd er in de kaarsenfabriek op 135 machines 70.000 kilometer pitdraad gevlochten. Tachtig procent werd geëxporteerd. Er was een bedrijfsschool opgezet en er werkten tachtig mensen in de werkplaats, de technische afdeling en storingsdienst.

Touwslagers en de familie Van Catz

Door Leon van Catz 2022.

We bevinden ons in de 18e eeuw. De families **Mooleman** en **Biezenaar** (Biesenaar) bezitten touwbanen aan de Wachterstraat en het Jaagpad. Veel families uit de touwslagerswereld huwen met elkaar, mede ingegeven door het (Oud)katholieke geloof. Via erfenissen vanuit de mannelijke lijn maar ook uit de aangehuwde vrouwelijke lijnen Koolmees (Coolmees) afkomstig uit Moordrecht, komen de touwbanen, terreinen en opstallen in handen in handen van de Biezenaarfamilie.

Cornelis Bodegraven (ovl. 1789 te Gouda) is getrouwd met Cornelia van Dijck (1733-1809). Cornelis is werkzaam in de touwslagerswereld en gevestigd aan de Kattensingel 54-58. Via huwelijken gelijk aan die bij Biezenaar en Mooleman, komen touwbanen, grond en opstallen via vererving in handen.

Hun zoon Meindert (van) Bodegraven (1772-1838) volgt zijn vader op en koopt in mei 1802 van zijn moeder Cornelia van Dijck haar erf en kleingarenbanen voor 200 gulden. Tevens is Meindert president commissaris van de touw- en kleingarenfabrikanten.

In eerste instantie trouwt Meindert met het buurmeisje Geertruida Spit (1767-1801), touwslagers eveneens aan de Kattensingel. Daarna trouwt hij Johanna van der Bijl (1778-1848). Ook deze familie Van der Bijl en de familie van haar moeder Maria de Jongh zijn al werkzaam in de touwwereld buiten de Kleiweg poort bij de stenen brug.

Meindert richt samen met zijn vader Jacobus Baldewinus dd. 24-08-1855 de Vennootschap "J.B. van Catz en Zn."

Jacobus B. van Catz verkoopt op 24-8-1855 de huizen, erven en lijnbanen aan de Kattensingel Q 119, 120, 121 en 122 aan zijn zoon Jacobus Petrus van Catz voor

Nadat Johannes Biezenaar overlijdt, trouwt Ludewina met Jacobus Baldewinus van Catz in 1851. Jacobus is een kind van Petrus van Catz (1766-1821) en Johanna Verweij (1779-1806). Petrus heeft ook een touwbaan langs het pesterf.

Jacobus trouwt in 1851 met Ludewina Susanne Mooleman (1807-1855). Zij is eerder getrouwd geweest met Johannes Wilhelmus Biezenaar (1802-1849) die ook werkzaam is in de kleingarenbranche aan de Wachterstraat. Jacobus wint meerdere prijzen met zijn touwwerk op internationale beurzen waaronder voor zijn paardenleidsels.

Zoals eerder vermeld, trouwen 3 kinderen van Ludewina S. Mooleman en 3 kinderen van Jacobus B. van Catz met elkaar, waaronder Jacobus Petrus van

Catz (1830-1889) met Engelina Ludewina Biezenaar (1835-1915). Jacobus Petrus Jacobus is President van het gilde voor kleingarenfabrikanten en een van de oprichters en commissaris van de Goudsche Machinale Garenspinnerij.

Door concentratie ontstond er midden negentiende eeuw een tijdelijke opleving. In 1853 worden negentien kleingarenfabrieken vermeld, met in totaal 608 werklieden. Deze bedrijfjes bleven rendabel doordat ze bij het uitbesteden van hun activiteiten nog lange tijd gebruik maakten van kinderarbeid. Zo werkten in 1854 op de 27 touwbanen in Gouda 318 kinderen en 302 volwassenen, dus meer kinderen dan volwassenen.

In de negentiende eeuw nam de concurrentie uit het buitenland steeds verder toe, met name vanuit Engeland, van waaruit men vanaf 1860 machinaal vervaardigde eendraadsgarens importeerde. Deze werden in Gouda verwerkt tot meerdraadsgarens.

Na uitvoerige oriëntatie en studie in Engeland en België besloten in augustus 1861 vijf Goudse (klein)garenfabrikanten tot het initiatief om aan de Turfsingel in Gouda een garenfabriek te stichten waarbij gebruikgemaakt werd van stoommachines van Engelse makelij. Het betreft de Goudse kleingarenfabrikanten Jacobus Petrus van Catz, Cornelis Johannes van der Kleijn, Johannes Kortenoever, Gerrit Prince en Cornelis Straver.

Tot eerste directeur wordt benoemd Cornelis Johannes van der Kleijn (zie ook Nederlandsche Staatscourant d.d. 2 oktober 1861). Ze proberen de concurrentie uit Engeland het hoofd te bieden.

Goudsche Machinale Garenspinnerij.

De fabriek gaat daadwerkelijk in 1865 van start en biedt werkgelegenheid vanaf het begin aan meer dan honderd werknemers. Tot die groep werknemers behoren in die beginperiode ook enkele tientallen kinderen. In 1865 was men zover dat een stenen fabrieksgebouw aanbesteed kon worden. De oprichting van de GMC bracht door de mechanisatie en de hierdoor gerealiseerde kostenbesparing aanvankelijk enige verlichting in de touwslagerbranche.¹ De GMG richtte zich op het spinnen van zachte vezels, vrijwel altijd dus eendraadsgarens; garens werden als halfproduct aan de Goudse garenspinners geleverd, waarbij aanvankelijk naast hennep en vlas ook jute en andere zachte vezels werden verwerkt. Alle Goudse kleingarenfabrikanten betrokken nu hun eendraadsgarens bij de GMG; naast lagere kosten had deze mechanische productie het voordeel dat veel kortere vezels konden worden verwerkt.

Op 26-01-1866 geeft Antonij de Vletter (1809-1879) aan zijn zoon Maarten de Vletter (1843-1916) handlichting voor het aangaan van een vennootschap met Cornelis Gerardus Spit (1844-1897) die eveneens van zijn vader Cornelis Spit (1799-1883) handlichting krijgt. Ze zijn beiden minderjarig.

(Handlichting is toestemming van ouders aan minderjarigen om een bedrijf uit te oefenen.)

Maarten trouwt later met A.C. Spit (1841-1902), dochter van Cornelis Spit en Anne Marie de Jong, zodat ook deze familieband wordt bevestigd. De werkzaamheden vinden in eerste instantie plaats aan de Kattensingel 60 t/m 64.

Op 8 januari 1890 tekenen Engelina Biezenaar en haar zoon Jacobus Baldewinus van Catz (1867-1921) een akte bij notaris G.C. Drooglever Fortuijn voor het aangaan van een vennootschap onder de al bestaande naam "J.B. van Catz en Zoon".

Omstreeks 1900 had het GMG-bedrijf zich ontwikkeld tot een groot productiebedrijf met circa 400 arbeiders in dienst; er werden vlas, hennep en tropische grondstoffen als sisal verwerkt.

In 1901 komt er een dynamolokaal bij en in 1906 een ijzeren watertoren.

Verenigde touw- en garenfabrieken

De touwbanen van Spit en de Vletter en J.B. van Catz en Zonen zijn naast elkaar gevestigd aan de Kattensingel. Begin 1914 verkoopt Spit & de Vletter de panden en terreinen aan kaashandel Maatschappij Van Eijk en verhuist van de Kattensingel naar de Fluwelensingel 95 t/m 100.

In de Goudsche Courant van 5 juli 1916 staat geschreven dat J.B. van Catz en Zn een landbouwterrein wil huren bij de Reeuwijks Verlaat langs de kade ten oosten van de Breevaart te weten Reeuwijk sectie H no 441 en 442 met een pachtcontract direct met de gemeente Reeuwijk. Of dit is doorgegaan is onbekend. In de Langeruigerweide huurt J.B. van Catz en Zoon een stuk grond voor het aanleggen van een touwbaan. Ze zijn na de verkoop aan de Kattensingel dus echt zoekende naar vervangende ruimte.

In 1916 overlijdt Maarten de Vletter.

In de winter van 1917 gaat een deel van het complex door brand verloren. De brand blijft beperkt tot het oude gedeelte van het complex, waarvan de bovenverdiepingen met voorraden en machinerieën verloren gaan. Het nieuw gebouwde gedeelte uit 1916 blijft gespaard.

Op 1 januari 1918 wordt opgericht de Commanditaire Vennootschap "VERENIGDE TOUW- EN GARENFABRIEKEN V/H FA. SPIT & DE VLETTER, V/H J.B. VAN CATZ EN ZOON" aan de Fluwelensingel 95-96-97-98-99-100 met als doel het fabriceren van handel- en touwfabrikaten.

In 1923 wordt er gedurende een periode van veertien weken gestaakt tegen een voorgenomen loonsverlaging. Na bemiddeling door burgemeester Mijs

wordt de staking beëindigd en gaan de stakers akkoord met loonsverlaging, die geringer is dan aanvankelijk is voorgesteld.

Op 5 december 1933 wordt via notaris Kranenburg te Gouda opgericht de Naamloze Vennootschap "SPIT & VAN CATZ' TOUWFABRIEKEN N.V.

In de periode 1941 tot 1954 vindt een verdere achteruitgang plaats. Het takenpakket wordt dan ook uitgebreid met het fabriceren van zijden koord en passementerieën. Doch in 1954 wordt besloten over te gaan naar de Goudsche Machinale Garenspinnerij.

In 1954 wordt Spit & van Catz N.V. overgenomen door de Goudsche Machinale Garenspinnerij.

Op 1 december 1958 treedt Th.A.J.van Catz uit als mededirecteur van de Koninklijke Goudsche Machinale Garenspinnerij. Alleen zijn zoon Jacques is dan nog werkzaam bij KGMG tot zijn vroegtijdig overlijden in januari 1976.

De naam Spit & Van Catz is tot 1 augustus 1988 blijven bestaan in diverse vormen vanuit zowel de Koninklijke Goudsche Machinale Garenspinnerij als wel vanuit Van de Lee in Hekendorp. Op 1 augustus is SPIT & VAN CATZ B.V. geliquideerd

In 1961 vierde de GMG nog feestelijk haar honderdjarig bestaan en verwierf daarbij het predicaat Koninklijk; er werkten toen zo'n 400 mensen. De fabriek produceerde wekelijks 50 à 100.000 kilometer touw.

Na de jaren zestig is de bloeitijd van de Goudse garenindustrie voorbij. In 1975 werden de gebouwen aan de gemeente Gouda verkocht, die ze vervolgens weer verhuurde aan de GMG en andere in het complex gevestigde bedrijfjes. De naam was inmiddels gewijzigd in Koninklijke Gouda Garen NV. In 1980 werkten hier in 1980 nog 100 à 200 werknemers

De productie, inkoop en verkoop vindt plaats in de lege dochter "Spit & Van Catz NV" die naar buiten treedt onder de naam "Gouda Garen". Gouda Garen huurt de panden van KMGS. KMGS is daarbij dus houdstermaatschappij van alle aandelen Spit & Van Catz N.V. en krijgt daardoor de functie van beleggingsmaatschappij.

Op 2 juli 1976 wordt de werknaam wederom omgezet in "Koninklijke Gouda Garen B.V."

In 1981 verhuist het bedrijf naar de Kanaaldijk te Waddinxveen.

Op 13 juni 1983 wordt de N.V. omgezet in "Koninklijke Gouda Garen B.V." en verhuist het bedrijf terug naar Gouda en wel naar de Eerste Kade 29, waar zich de snoepfabriek van Schuttelaar bevindt.

Op 19 mei 1987 wordt Koninklijke Gouda Garen B.V. omgezet naar de oude naam Spit & van Catz B.V., gevestigd te Gouda waarna op 1 augustus 1988 SPIT & VAN CATZ B.V. wordt geliquideerd.

Dit betekent na ruim 175 jaar het einde van de naam Van Catz in het touwslagers/kleingarenvak van de familie van Catz.

Textiel

Scheepstuigerij en Zeilmakerij Endenburg

Endenburg of Het Groote Huys aan de Westhaven 65 is een van de oudste huizen van Gouda. De firma Endenburg had er een zeilmakerij (canvas) en tuigmakersbedrijf. Vanaf 1563 werkte er al een zeilmaker (rolreder) in het Groote Huys, daarvoor was het een bierbrouwerij, een van de 33 bierbrouwers die ooit in Gouda waren.

Hennep was eeuwenlang het garen om canvasdoek voor zeilen en tenten van te maken. De term 'Canvas' is afgeleid van het woord *cannapaceus*: "gemaakt van hennep".

Bij Endenburg werden de schepen van de KNSM – de Koninklijke Nederlandse Stoomvaart Maatschappij opgetuigd. Dat bleef zo tot 1990 toen *Scheepstuigerij en Zeilmakerij Endenburg* naar de Industriestraat verhuisde. Nu levert Endenburg hijskabels.

N.V. Edmund Brinkmann's Manufacturenhandel en Confectiefabriek "Gouda"

Edmund Brinkmann werd in 1885 in Cloppenburg – Pruisen geboren (ter hoogte van Drenthe). Op 21 jarige leeftijd vertrok hij naar Gouda en zette daar een bedrijf op. In 1912 vermeldt het telefoonnet Gouda dat nummer 305 is aangesloten op naam van *Edmund Brinkman, grossier in manufacturen, Gouwe 97*.

Hij verhuisde naar de Westhaven 62 en bouwde richting Peperstraat een confectiewerkplaats en garage met brug naar de Peperstraat. Op de Jaarbeurs in Utrecht werd in 1920 *een knus winkeltje ingericht met de producten van Edmund Brinkman's Confectiefabriek 'Gouda'*, zo schreef de krant.

Aan de overkant van de Peperstraat (nr.146) werd een naaiatelier opgezet voor werkkleding onder de merknaam BRICO. De fabriek had vier elektromotoren.

De confectiefabriek "Gouda" adverteerde regelmatig om personeel te werven. Leerlingen, 'flinke' naaisters, knipsters voor de werkkleding en later werden ook voor de afdeling "Lingerie" leerlingen en 'flinke' naaisters gezocht. In die jaren werken er ongeveer honderd meisjes in de confectiefabriek.

Hoe het bedrijf door de 2^e Wereldoorlog is gekomen is niet helder. In 1944 werd opnieuw een N.V. opgezet en de directie werd gevormd door W.A.M v.d. Neut en W. Verschut. Edmund Brinkmann was commissaris en woonde toen in Wassenaar.

Verschut ging in 1921 als jongste bediende werken bij Edmund Brinkmann. Hij werkte op kantoor en werd daarna vertegenwoordiger (verkoper). Enkele jaren voor zijn 25 jarig jubileum in 1946 werd hij tot directeur benoemd. Ook Van Der Neut werkte al 25 jaar voor Brinkmann en begon ook als jongste bediende.

In 1946 was er een staking bij Brinkmann. De vakbond had daartoe opgeroepen, omdat de directie niet wilde overleggen over hoger loon. De tewerkstelling van een gedetineerde bij het bedrijf speelde ook een rol bij de staking.

In 1958 bestond het bedrijf vijftig jaar en kreeg Edmund Brinkmann een schilderij aangeboden. Waar het bedrijf na 1964 is gebleven is (vooralsnog) onbekend.

M.A. Engelvaart's Tricotagefabrieken N.V.

In 1957 richtte Rien Engelvaart en zijn vrouw Jo in Gouda het bedrijf op. In het begin maakten ze 32 stuks RiJo-ondergoed per dag in hun garagebox aan de De Visserstraat in Gouda Noord. De naam Ri-Jo is een afkorting van hun voornamen. Later werd dat RJ-Tricot

Ze verkochten eerst zelf op de markt en daarna aan de tussenhandel en aan grootwinkelbedrijven. Een jaar later werd een atelier in de Nijverheidsstraat betrokken en vanaf 1964 zat Engelvaart in de voormalige Broodfabriek van Ons Voordeel aan de Raam.

Rond 1970 is ook de Raam te klein geworden. Engelvaart liet een nieuw gebouw bouwen aan de Industriestraat. Er werkten 110 mensen. Engelvaart bleef groeien en in 1985 werd het voormalige complex van Verheul / British Leyland aan de Nieuwe Gouwe Oost Zijde betrokken.

In 1990 werd de directie van het bedrijf overgenomen door zoon A.J. Engelvaart. De productiekosten in Nederland bleven stijgen, waardoor Engelvaart in Tunesië goedkopere productie mogelijkheden zocht. Het breien, finishen en snijden van Beeren Tricot werd eerst nog in Gouda gedaan.

Engelvaart bouwde in 2016 in Waddinxveen een nieuw pand voor productontwikkeling, styling, inkoop, verkoop, planning en logistiek. De hele productie is naar Tunesië verplaatst en alle processen zijn daar volledig geautomatiseerd. Engelvaart maakt thermo ondergoed en brandwerend ondergoed, heeft de eigen merken Beeren- en RJ Bodywear en maakt ook ondergoed voor HEMA en Zeeman.

De huidige directeur is Patricia Engelvaart. Er wordt nu gewerkt met de stof Tencel van de vezel lyocell. Die garens zijn gemaakt van Eucalyptusbomen. Om te groeien hebben deze bomen veel minder meststoffen, pesticiden en 80% minder water nodig dan katoen. De stof is stug als het nat is, maar wordt zacht, comfortabel, sterk en soepel als het opdroogt.

Blekerijen

WAT IS Bleken - in stappen.

De Goudse wasserijen hadden een goede reputatie vanwege het schone en kalkarme IJsselwater. Men kon was aannemen vanuit de omliggende grote steden. 80% van de was kwam van buiten Gouda, eerst met beurtschippers, later met vrachtauto's.

Blekerijen waren wasserijen waar het linnengoed ook werd gebleekt. Linnen is afkomstig van vlas, een plant van een meter hoog en de vezel heeft een gele kleur. Bij wassen wordt alleen het oppervlakkige vuil uitgespoeld. Het bleken omvatte veel meer processtappen.

- 1 **Voorspoelen.** Als linnen de eerste keer werd aangeleverd, was het smerig door smeer en roet van de weefgetouwen. Het linnen werd in de week gelegd om het vuil los te maken, gespoeld en door een wringer gehaald.

Om linnen schoon en wit te krijgen werden meerdere keren deze bewerkingen uitgevoerd:

- 2 **Logen.** Om het linnen verder van natuurlijke vetten te ontdoen werd het in een kuip met *loog* geweekt en in schoon water gespoeld.
  - Het loogbad was een waterbad met fijngestampte potas of later met natronloog, (NaOH) een oplossing van bijtende soda.
  - *Pot-as* was de as van verbrande turf uit potkachels en fornuizen. Het bevat kaliumzout (K_2CO_3). 1500 kilo turf leverde één kilo potas op. Turf was er destijds genoeg rondom Gouda. De potas werd in de stad opgehaald in asemers en bewaard in de Asschuur aan de Vest, waar nu SoWhat zit.

De samenstelling van het loogbad vormde het 'bedrijfsgeheim'. Het waren ervaren krachten die de loogbaden samenstelden. Het vroeg veel vakkennis, omdat slecht loog het linnen kon beschadigen. De logers verdienden het meeste loon. De kennis was in Gouda ook bekend door het maken van zeep en kaarsen. In een koperen ketel boven een turfvuur werd het linnen in het loogbad aan de kook gebracht. Zo kwam het ergste vuil los.

- 3 **Wringen.** Tussen de loogbaden door werd het linnen gespoeld in grachtenwater en uitgewrongen. Het wringwiel was twee meter hoog en werd de wringbok genoemd. De knechten brachten het wiel van de wringbok in beweging. Ze werden daarom bokkenrijders genoemd. Later ging dat met stoomkracht of elektrische motoren.
- 4 **Bleken.** Na het spoelen werd het linnen op een bleekveld gelegd. Door de inwerking van UV-zonlicht in de buurt van gras ontstaat een laagje met ozon voor (O_3 = drie zuurstof atomen). Ozon laat kleuren sterk verbleken. De opdrogende natte linnen lappen op gras werden daardoor bleker. Tot in

de 20e eeuw legden mensen hun was nog op de bleek te drogen. Het bleekseizoen liep van april tot september, alleen dan is het zonlicht sterk genoeg.

- 5 **Melken.** Om linnen nog witter te maken volgden in het melkhuis baden met karnemelk. Karnemelk neutraliseerde de loogresten en gaf het linnen stevigheid. De droge linnen lappen werden in melkkuipen van 1000 liter gelegd, met tussen elke laag stof een laag karnemelk en dan afgesloten. Het bleef daar een week onder gewicht gisten.

Dit was riskant, want als het linnen er niet op tijd uit werd gehaald was het gaan rotten. Per seizoen werd er op een blekerij wel 100.000 liter karnemelk gebruikt. Karnemelk was een bijproduct van de boter- en kaasproductie en werd geleverd door de boeren uit de omgeving (Over de Karnemelksloot naar de Bleekersingel). Het melkbleken werd later vervangen door het bleken met chloor.

Het logen en melken werd soms vijfmaal herhaald voordat het linnen echt schoon was. Na de laatste keer werd het linnen met zeep gewassen.

6. **Zepen.** Het *wassen* gebeurde met een zachte zeep, de "*beste bleekerszeep*" van de Goudse zeepfabriek Viruly De Hamer. In de waskamer werkten steeds twee wasvrouwen aan een tobbe. In het washuis waren ramen, zodat men licht had op het werk.
7. **Schouwen** was het controleren van textiel op een lange tafel waarbij de nog aanwezige vlekken werden verwijderd.
8. **Appreteren** (= klaarmaken, afwerken). Daarna kwam nog een bad met stijfsel en blauwsel. Stijfsel kwam uit aardappelzetmeel, gemaakt door de Goudsche Siroopfabriek, die daarnaast ook de stroop maakte voor de siroopwafelbakkers in de stad. Blauwsel (*zakje blauw*) was een witmaker en maakte het linnen witter. Na het uitlekken van het blauwselbad werd het linnen nog eens uitgewrongen
9. **Drogen:** tot slot werd het linnen te drogen gelegd.
10. **Strijken of mangelen** Stijfsel hielp om het linnengoed bij het strijken extra soepel te maken. Het had ook als voordeel dat het bij een volgende wasbeurt oplost waardoor vuil sneller loslaat.

Geschiedenis blekerijen en wasserijen

Gouda heeft zo'n 73 blekerijen en wasserijen gekend. Omdat het IJsselwater veel schoner en kalkarmer was dan het veen- en polderwater elders in Holland, hadden zich blekerijen in Gouda gevestigd. Er was veel schoon water en turf

nodig en ruimte voor de bleekvelden, vandaar dat de blekerijen aan de buitenkant van de singels stonden. De beurtschippers zorgden voor de aan- en afvoer.

De blekerijen lieten vanaf 1865 allemaal stoommachines plaatsen.

Linnen werd aan het einde van de 19^e eeuw verdrongen door textiel van katoen. Linnen moest worden gebleekt en katoen niet. In Twente en Tilburg waren grote textielindustrieën tot bloei gekomen. Na de Tweede Wereldoorlog nam het aantal wasserijen snel af. Bovendien kreeg de Nederlandse huisvrouw de elektrische wasmachine "*een kind kan de was doen*". Gezinnen die '*de was de deur uit deden*' werden zeldzaam.

De Wassalon De Wit / White-Spirit aan de Karnemelksloot 84 is nu de enige wasserij in de stad.

Limburg

Er werkten weinig Gouvenaars in de blekerijen. Veel blekers kwamen uit Brabant of Limburg en haalden ook de arbeidsters uit deze provincies. Dat waren meestal meisjes die tot hun huwelijk in het bedrijf woonden. Op de zolders boven de werkruimten waren slaapkamers getimmerd. 80% van de mensen in loondienst waren vrouwen en meisjes. Doordat die minder kregen betaald waren de loonkosten maar de helft van de omzet.

De blekerijen waren in handen van een aantal families zoals Jaspers, Peeters, Boumans, Schrave en Daalmans. In de wasserijen werkten hele families samen aan het gezinsinkomen. Op een gegeven moment waren zes van de zestien wasserijen van nazaten van de uit Limburg afkomstige familie Jaspers.

De grote blekerijen hadden namen als *De Rijzende Zon*, *De Grootte Zwaan*, *De Oranjeboom*, *De Blaauwe Haan*, *De Witte Lelie*, *De Drie Notenbomen*, *De Blauwe Duif*, *De Pelikaan* en *Het Springende Paard*.

Vanaf 1865 lieten *De Drie Notenbomen*, *De Witte Lelie*, *De Rijzende Zon* en de *Amsterdamsche Bleekerij* stoommachines plaatsen. Daarna volgde in hoog tempo de 'verstoming' van de hele bedrijfstak.

Op de Kattensingel en Blekerssingel stonden de blekerijen bijna zij aan zij. Het zijn gebouwen met lange gevels langs de straat. Het was- en bleekproces gebeurde zoveel mogelijk gelijkvloers. De langgerekte vorm was handig bij stoomaandrijving; alle apparaten staan achter elkaar en worden door dezelfde as aangedreven.

De Rijzende Zon van de firma Daalmans werd de grootste. Directeur P. van der Pol had in 1896 het bedrijf overgenomen van zijn schoonvader G. Daalmans en wilde een chemische wasserij bouwen, maar dat riep in de omgeving veel

weerstand op. Men was bang voor de machines en de brandbare stoffen zoals benzine.

De Rijzende Zon van Daalmans

Tussen 1866 en 1895 werden bij De Rijzende Zon van Daalmans vier stoomketels geplaatst, in 1904 verrees er een hoge schoorsteen. Rond 1900 werkten er 200 mensen. Er kwam elektrische verlichting in 1903, waarvan de dynamo aangedreven werd door een stoommachine. Gouda kreeg pas in 1910 een elektriciteitscentrale. De Rijzende Zon had al in 1912 een auto "voor het vlugge en meer moderne afhalen en bezorgen zijner goederen".

Stoommachines veroorzaakten ook ongelukken, zoals in 1919, toen de ketel van De Rijzende Zon op Klein Amerika ontplofte. Suzanne Kuijs (17) en Johanna van Heesen (15) die in de droogkamer aan het werk waren, kwamen om het leven. De 2000 kilo zware ketel werd veertig meter weggeslingerd en kwam bovenop het bed van de bejaarde mevrouw Daalmans-Jaspers terecht. Er brak paniek uit onder de 70 meisjes en 20 mannen die er werkten. Vier gewonden werden naar het Iterson ziekenhuis gebracht. Een meisje werd daar een jaar lang verpleegd.

H. Schrave & Zoon

Na de komst van elektriciteit schilderde de familie Schrave met grote letters *Electr. Wasch en Strijk Inrichting H. Schrave & Zoon* op haar pand aan de Verzwollestraat, goed leesbaar voor de reizigers in het treintje van en naar Schoonhoven dat er tot 1942 langs kwam.

Regeringszeep

Tijdens de Eerste Wereldoorlog (1914-1918) kreeg het neutrale Nederland te kampen met schaarste aan levensmiddelen, brandstoffen en andere goederen. Er ontstond er een groot tekort aan zeep.

Zeepfabrieken mochten alleen nog 'regeringszeep' produceren en die zeep ging op de bon. Huisvrouwen moesten zich behelpen de beruchte kleizeep. Voor de textiel was kleizeep totaal ongeschikt.

Er was vrijwel geen zeep meer te koop. In Gouda liep een demonstratie van boze huisvrouwen uit de hand. Zij trokken in optocht naar de poort van de Viruly zeepfabriek. Daar plunderden ze een wagen die beladen met stukken zeep en pakken zeepoeder de fabriekspoort uitreed. De Goudse politie greep niet in, maar achterhaalde een deel van de buit.

Wat de prijzen betekenden voor het inkomen van een arbeidersgezin meldde een abonnee van Het Volk (6 juli 1918):

"Mijn vrouw gebruikte heden voor de wasch van ons gezin, bestaande uit tien personen, waarvan de meest onontbeerlijke kledingstukken zijn

gewassen: 6½ stuk zeep, potasch, Lineol, bleekpoeder, zakje blauw en stijfjel: samen f 5,51 [±€45].

Door onvoldoende gas moet met hout gestookt worden, om het water te heeten, waarvoor ook gerust f 1,00 in rekening kan worden gebracht. Is het wonder dat onze vrouwen nerveus worden?"

Ook in damesbladen werd geschreven over de problemen bij het uitbesteden van de was en werd er met een beschuldigende vinger richting wasserijen gewezen. De Stoomwasserij De Pelikaan uit Gouda probeerde met een ingezonden brief begrip te kweken voor de moeilijke situatie waarin het bedrijf zich bevond.

In "De Holl. Lelie" van 15 Aug. (1917 / RK) lezen wij onder de rubriek "Van alles wat", dat men het waschgoed vaak ongesteven en geel terug krijgt, ondanks de prijsstijging.

Dat de prijzen stijgen is duidelijk, de wasserijen hebben het toch al zóó moeilijk, dat een laag prijsje voor een goede behandeling der wasch niet meer mogelijk is, maar wij kunnen de wassen toch nog afleveren, precies zooals de cliëntèle deze verlangen en heusch niet zoo duur.

Wij stijven al wat gewenscht wordt, en garandeeren een frissche, heldere wasch, op beslist onschadelijke wijze behandeld. Er zijn veel wasserijen, die thans onmogelijk goed werk kunnen maken, maar er zijn er ook, die nog prima werk leveren, dank zij haar voorraad.

Tot deze laatste behoort ook onze inrichting; wel hebben wij geen steenkolen, maar wij stoken den stoomketel met hout. Wij stellen ons dan ook voor, binnenkort weer met adverteeren te beginnen, maar dachten tevens goed te doen de schrijfster van het bovengenoemd artikel en de lezeressen van "De Holl. Lelie" met onze inrichting bekend te maken, juist omdat wij voorloopig nog in de gelegenheid zijn, hetzelfde prima werk te leveren van voor den oorlog.

Ook kan men bij ons alles, ook de fijnste artikelen, in de wasch doen, want wij staan er met onzen goeden naam borg voor, dat alles gegarandeerd onschadelijk wordt behandeld."

Staking

Rond 1920 werkten er in de Goudse industrie in totaal zo'n 3000 arbeiders, waarvan 10% in de wasserijen en blekerijen. Twee jaar later staakten de vrouwen tien weken lang tegen loonsverlaging en het verlengen van de werkweek tot 48 uur. Bij wasserij De Pelikaan van Van der Pol staakten twintig meisjes. Wasserij De Pelikaan gaf als eerste toe. De stakingen gingen gepaard met hardhandig politieoptreden. In het Goudsch Weekblad stond een spotprent op de "sabelzoener", de Goudse politieagent die zijn sabel zoende,

zo trots was hij dat hij een deuk in zijn sabel had geslagen bij het handhaven van de orde tijdens de staking.

1934. Nog 19 wasserijen in Gouda

Stoomwasscherij	Q.A. Barendse		Van Strijenstraat 44
Stoomwasscherij	"De Blauwe Druif"	Fa. J.T.Jaspers	Van Strijenstraat 5
Stoomwasscherij	"De Drie Notenboomen"	Fa. L.Jaspers	Kattensingel 3
Amsterdamsche Wasscherij		H. Bouwmans	Kattensingel 34
Wasch- en Strijkinrichting		P.P. Bouwmans & Zn	Kattensingel 75
Koninklijke Stoomwasscherij	"De Rijzende Zon"	Daalmans & Co	Fluweelensingel 25
Stoomwasscherij	"De Hoop"	A.A.M. Groos	Fluweelensingel 98
Stoomwasscherij		N. Roest	Fluweelensingel 67
Stoomwasscherij	"De Morgenster"	G.Jaspers	Fluweelensingel 45
Stoomwasscherij	"De Pelikaan"	L.v.d.Pol	Fluweelensingel 22
Stoomwasscherij	"De Valk"	Furrer	Bleekersingel 40
Stoomwasscherij	"Het Wapen van Amsterdam"	fa. M.Peeters	Bleekersingel 61
Stoomwasscherij	"De Grootte Zwaan"	H.H.van Straaten	Bleekersingel 65
Stoom, Wasch en Strijkinrichting		Fa.H. Schrave & Zn	Boelekade
Stoomwasscherij	"De Volharding"	S.Sluyter	Boelekade 177
Stoomwasscherij		J. Bruystens	Karnemelksloot 87
Stoomwasscherij	"De Blauwe Haan"	H.A. Jaspers	Karnemelksloot 110
Goudsche Stoombleekerij N.V.		Goudsche Stoombleekerij N.V.	Turfsingel
Modelwasscherij		Firma J.H. van Straaten	Graaf Florisweg 113-5

Hennie de Wijs en het Instituut voor Weefselonderzoek

(zie ook EXPO GOUDA MAAKT – Oliën & Vetten)

Hennie de Wijs kwam in 1926 aan het hoofd te staan van het Viruly laboratorium. De wasserijen waren voor Viruly zo belangrijk dat men er speciale wasmiddelen voor maakte om te voorkomen dat de wasserijen zelf zouden gaan knoeien met chemicaliën.

Hennie de Wijs werd een expert in de chemische en technische processen in wasserijen. Na de beurskrach van 1929 moest Viruly haar laten gaan. In 1930 vestigde zij zich als zelfstandig onderzoekster. Zij adviseerde de wasserijen en stond aan de wieg van het Instituut voor Weefselonderzoek dat in 1936 in de zeepfabriek in Gouda werd geopend.

Het Instituut voor Weefselonderzoek deed onderzoek en de resultaten van tien analisten werden gepubliceerd in 'Viruly's Technisch Maandblad voor de Wasindustrie'. Zowel in Gouda als elders werden geregeld lezingen, tentoonstellingen en instructiedagen georganiseerd.

De uitbraak van de Tweede Wereldoorlog veroorzaakte opnieuw enorme schaarstes en risico's. Hennie de Wijs was de uitvinder van een methode om zonder zeep te wassen. Zij verving zeep door waterglas en soda en zag dat als een grote chemische revolutie.

Tot de jaren zestig had Hennie een scheikundig adviesbureau en laboratorium voor wastechniek. Zij kon een groot deel van de wasserijen tot haar klantenkring rekenen.

1935 CAO Wasserijen

Volgens de collectieve arbeidsovereenkomsten uit 1935 was het loon voor vrouwen voor een 48-urige werkweek:

- Vrouwen van 21 jaar en ouder 25 cent per uur (€ 2.63 = €126 p/w).
- Vrouwen van 18—20 jaar 20 1/3 cent per uur (€ 2.14 = €103 p/w).
- Vrouwen jonger dan 18 jaar 11½ cent per uur (€ 1.21 = € 58 p/w).

In 1937 brak er opnieuw een staking uit om een betere collectieve arbeidsovereenkomst af te dwingen. Bij Het Wapen van Amsterdam, De Blauwe Haan, De Blauwe Druif, De Grote Zwaan en De Drie Notenbomen stakten zo'n tachtig meisjes en vrouwen.

Na de Tweede Wereldoorlog nam het aantal wasserijen snel af, want de ontwikkeling van chemische wasmiddelen maakte de bedrijfstak minder afhankelijk van schoon oppervlaktewater. Bovendien kreeg de Nederlandse huisvrouw de elektrische wasmachine. Gezinnen die *'de was de deur uit deden'* werden zeldzaam.

Wasserij de Drie Notenbomen van de familie Jaspers aan de Kattensingel heeft 123 jaar bestaan, van 1849 tot 1972.